

Budování heterogenní jednotyaneb k některým problémům antologie jako žánru¹

Miloš Havelka

*Uzavřená a vymezená teorie je cosi poměrně strnulého a nehybného,
a s jejím dokončením nezřídka končí i myšlenkový proces sám.
Mnohem významnější než poučky, jež někdo dogmaticky vyhlásil,
jsou nepochybně motivy a důvody, které k nim vedly.
A tytéž částečně identické motivy a důvody mohou vést
také ke vzniku zcela odlišných závěrů, právě tak,
jako v různých epochách a u různých myslitelů
mohou být z odlišných pojmových či jiných motivů
vyvozovány principiálně stejné úsudky.*

Arthur O. Lovejoy

To, co zde nabízím, je pokus o širší reflexi některých teoreticko-metodologických problémů mé vlastní práce na dvousvazkové antologii *Spor o smysl českých dějin*,² a sice na fólii některých zjištění recenzentů o jejím obsahu, zejména pokud šlo o identifikaci jednotícího problému, o jejich kritiky výběru jednotlivých položek a poukazy na opomenutí textů jiných, včetně úvah o jejich dobovém a dodatečném významu. Jen na okraj se zde budu moci zabývat zajímavým a svůdným tématem, které se spojuje s každou antologickou činností, jímž je rekonstrukce vývoje a proměn působení antologií v dějinách idejí, jakkoli právě to je pro osudy edic a výborů určující. Jde totiž o to, že jejich prostřednictvím mohou rovněž vznikat představy o celcích, které ve skutečnosti nikdy neexistovaly, a být vysvětlovány kontinuity, které mají jen dodatečný charakter, nemluvě o odlišnostech generačních horizontů politických a sociálních očekáváníí a o konjunkcích dobových skupinových zkušeností, které jsou pro proměny dějin působení jednotlivých textů rozhodující.³ Navíc některé z antologií (jako například *The*

¹ Základem tohoto textu je příspěvek, který autor přednesl na konferenci AVU v Praze (10. a 11. IV. 2008) „Asymetrické historie, zamlčené rámce a vytěsňené problémy“.

² Havelka, Miloš (ed.). *Spor o smysl českých dějin 1895 – 1938*. Praha : TORST, 1995 a *Spor o smysl českých dějin. Akcenty a posuny české otázky 1938 – 1989*. Praha : TORST, 2006.

³ Je možné si například představit antologii dějin působení Máchova *Máje* počínající Tylovými odmítavými kritikami přes Máchovy adorace v generaci Arbese a Heyduka, osvojování poetiky *Máje* u symbolistů, subverzivní interpretaci Máchy u surrealistů (Nezval, Vítězslav. *Ani labuť ani lůna. Sborník ke stému výročí smrti K.H. Máchy*. [1936] Praha : Concordia, 1995), Máchův *Máj* jako „torzo a tajemství“ v Pražském lingvistickém kroužku (Mukařovský, Jan (ed.). *Torso a tajemství Máchova Máje*. Praha : Frant. Borový, 1938) či *Realitu slova Máchova* z okruhu Růženy Grebeníčkové a Oldřicha Králíka (Grebeníč-

Linguistic Turn Richarda Rortyho z roku 1968) se mohou zcela osamostatnit a posléze dokonce způsobit vznik nového paradigmatu.

Jakkoli jsem si tedy vědom napětí mezi antologií jako předmětem a jako prostředkem, chci zdůraznit, že mi zde nejde ani tak o proměny chápání obsahu pojmu „antologie“ v průběhu dějin idejí, ale hlavně o otázku jejich vzniku a principů a s tím související jejich odlišné možnosti a konkrétní podoby.

Jinak řečeno: mohl bych připomínat, že antologie původně, ve starém Řecku, znamenala něco jako *kytici vybraných květů* ducha, a že do vynálezu knižnicku podobné soubory vznikaly víceméně nazamýšleně. Zprostředkování rukopisně daných textů často vedlo k jejich pouhému přivázání k podobným rukopisům, a tematické těžiště nějaké antologie pak tedy nemuselo být tak důležité jako její mechanika. Později, zhruba od 18. století, se tak označovala více méně každá sbírka textů, většinou lyriky či aforismů a také – jak se tehdy říkalo – „zrnk životní moudrosti“, ať už tyto sbírky byly vedeny formou individuálních „památků“ anebo dány k dispozici tiskem – historické proměny pojmu a chápání zvláštního literárního žánru „antologie“ mne zde nemohou zajímat. A to ani s ohledem na otázku, do jaké míry mají podobné „kytice“ charakter nahodilý, do jaké byly nutně závislé na intelektuální „flóře“ dané doby a daného klimatu, anebo do jaké míry se jedná o subjektivní konstrukce s nejrůznějšími možnými postraními funkcemi, ať už pedagogickými, estetickými, ideologickými, osobními či jinými. Ale to vše zde má být překryto otázkami po možnostech a mezích jejich vytváření.

Chci se zde tedy věnovat tomu, co jednotlivé antologie textů, vybrané a uspořádané podle určitého hlediska nebo s určitým záměrem, mohou v dějinách myšlení znamenat, jak a z jakých principů vznikají, jak mohou působit a co se od nich očekává. S tím pak souvisí také možná odpověď na otázku, jak a proč se některé antologie třeba „neuchyť“, anebo proč působit přestávají. Příklady není jistě obtížné najít. Na jedné straně lze vyzvedat, jakou roli ve vývoji české poezie sehrála Čapkova antologie moderního francouzského básnictví,⁴ k níž se pak jako k „průvodci“⁵ modernosti explicitně vztahovala řada básníků meziválečného období, a pak se třeba ptát, proč se něco podobné nepodařilo třeba Milanu Kunderovi s jeho zajímavým pokusem o antologii nezvalovskou.⁶ Zde i tam šlo o nepochybně o důvody strukturální povahy, o jedinečnost odlišných historických konstelací idejí, dobového diskurzu, generačních očekávání, politických resentimentů atd., do nichž obě antologie vstoupily.

ková, Růžena – Králík, Oldřich (eds.). *Realita slova Máchova. Sborník pojednání*. Praha : Čs. spisovatel, 1967), nehledě na pokusy Alberta Vyskočila, Josefa Vašici, na máchovský sborník Václava Černého a řadu dalších, reprezentující proměny vnímání i inspirace.

⁴ Čapek, Karel. *Francouzská poezie nové doby*. Praha, 1920.

⁵ Srov. Nezval, Vítězslav. „Průvodce mladých básníků“. in Čapek, Karel. „Francouzská poezie (Překlady)“. In *Spisy bratří Čapků*. Praha : Frant. Borový, 1940, str. 7–16.

⁶ Kundera, Milan. *Podivuhodný kouzelník*. Praha : Československý spisovatel, 1963.

Shora zmíněné dějiny idejí, v jejichž perspektivě se pro mne otázka antologií klade a které se mi zdají být nanejvýš vhodnou teoreticko metodologickou fólií pro každou reflexi antologie jako žánru i jako konkrétního intelektuálního výkonu, jsou disciplínou, již založil Arthur O. Lovejoy⁷ v polovině třicátých let minulého století. Dokonce se může zdát, že pro dějiny idejí jsou antologie – jakožto aktualizace a recyklace zapomenutého, podceňovaného či inspirativního a především se navracejícího, něčeho, co má mít charakter historického „čepu“, kolem kterého se může „otočit“ vnímání a hodnocení přítomnosti – rozhodujícím prostředkem vlastního sebepotvrzování.

„I když se [dějiny idejí]“ podle Lovejoye „zabývají stejnou látkou jako jiné dílčí oblasti dějin myšlení, do značné míry budují na jejich výsledcích“,⁸ liší se od nich ale zejména způsobem, jakým svou látku člení a strukturují, jaké souvislosti myšlenek je zajímají a k čemu směřují. Myšlenková díla, historické konstelace sil, názorů a představ, a dokonce ani kulturní celky Lovejoye nezajímají co do jejich individuálních zvláštností nebo dokonce originality, ale jen s ohledem na původ, skladbu a uspořádání komponent (tj. elementárních idejí), z nichž sestávají, a které jsou často heterogenní povahy, což si jejich autor nebo autoři vůbec nemusí uvědomovat. Jde totiž o to, že – cituji Lovejoye – se sice „každé epoše může zdát, že rozvíjí nové formy myšlení a vyvozování“, ale vždy se tak děje ve vztahu k identickým problémům. Jinak řečeno: nové, dokonce i epochotvorné otázky, jsou svou povahou starší a původnější, a navíc si své odpovědi mohou hledat pomocí prostředků, které nové a původní být vůbec nemusí. Lovejoy pokračuje:

a proto – je také počet svěbytných a originálních filosofických myšlenek a motivů velmi omezený ... Zdánlivá originalita mnohých systémů spočívá výlučně na novém zpracování nebo uspořádání už předtím známých složek, z nichž vyšly ... Historik idejí se pokouší proniknout ke ... společným pojmovým, pojmům podobným nebo i pocitovým základním komponentám, skrytým pod povrchem zdánlivé různosti.⁹

⁷ Lovejoy, Artur, O. *The Great Chain of Being. A study of History of an Idea*. Harvard, 1933; zde jsem pracoval s německým překladem *Die grosse Kette der Wesen. Geschichte eines Gedankens*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1985. V Evropě se tato perspektiva přístupu prosadila až mnohem později, jednak z důvodu neporozumění, jednak z důvodů konkurence tzv. duchovních dějin (*Geistesgeschichte*) a kritiky ideologií, případně pro dominance sociálních a politických dějin, pro které bylo působení idejí vždy už odvozené, a tudíž vysvětlitelné jinak. Disciplína se plně se prosadila až po vydání vlivné knihy Wiener, Philips, P (ed.). *Dictionary of the History of Ideas. Studies of Selected Pivotal Ideas*. New York : Charles Scribner's Sons, 1968. V polovině sedmdesátých let se rozšířila i do Evropy.

⁸ Cit. d., s. 11.

⁹ Cit. d., s. 12.

To, co je zde možné zaslechnout, je nepochybně jiná, velice konzervativní kritika modernismu a jeho kultu novosti, autenticity a pokroku, než jakou jsme běžně navyklí, třeba ve staré, v mnohém reakcionářské Sedlmeyrově („kunsthistorické“) *Ztrátě středu*,¹⁰ je ale také odlišná o těch, s nimiž se setkáváme v argumentacích postmoderních teoretiků. Povaha jejího pluralismu je totiž svou povahou nutně nerelativistická, neboť požaduje pracovat především s těmi složkami, které se „osvědčily“. U Lovejoye tak bylo formulováno jiné pojetí vztahu mezi změnou a trváním, mezi sebezprosažením a tradicí. Kontinuita se spojila s heterogenitou, jednota s diskontinuitou a novost se stala jen zvláštním způsobem akceptace předchozího.

Motiv heterogenity spojuje Lovejoye s německým, dnes už polozapomenutým antropologem Wilhelmem Wundtem. Ten na konci 19. století vypracoval koncept kulturní *heterogonie účelů*. Tím chtěl nejen upozornit na rozdíly mezi pouhou časovou následností a historickou kauzalitou, ale také na fakt, že původní a výchozí ideje myšlenkových celků se v průběhu historického vývoje modifikují, že podobné kulturní a sociální následky většinou nemají stejné příčiny, a naopak, že každý pokus o stimulaci podobných účelů nemusí vést k přepokládaným efektům. Wundt byl navíc přesvědčen (a v rámci své sociální psychologie se to pokusil vyložit jako zákon), že motivy lidských jednání ze sebe nevyrůstají nutně a plynule, že výsledky určitého jednání nejsou nikdy vysvětlitelné jen z jednoho jediného původního motivu: účely se svou dodatečnou zájmovou interpretací většinou dále větví, orientace diferencují, a vše může také naopak nečekaně znovu srůstat.

Jinak řečeno: s ohledem na výsledky i nechtěné vedlejší účinky lidských rozhodnutí, společných orientací a kolektivních jednání lze konstatovat, že jejich původně zamýšlené účely (resp. motivy) jsou v přítomnosti neasimilovatelné, že se v průběhu následujících jednání přinejmenším modifikovaly, a sice jak dodatečnou diferenciací motivů původních, tak připojováním nejrozličnějších vedlejších a podpůrných motivů a účelů dalších. Klasická Wundtova formulace zněla:

Pročež souvislost nějaké řady účelů nespočívá v tom, že by poslední dosažený účel musel být obsažen jako představa už ve výchozích motivech jednání, které k němu nakonec vedlo . . . , nýbrž tento účel je bytostně zprostředkován tím, že efekt každého rozhodnutí o jednání se v důsledku vždy přítomných vedlejších motivů nikdy zcela nekryje s původní představou účelu. Právě takovéto bytostné komponenty výsledného efektu, ležící mimo původní motiv, se ovšem mohou stát motivy novými anebo motivačními elementy, z nichž pak pramení nové účely anebo se na jejich základě změnil účel počáteční.¹¹

¹⁰ Sedlmayr, Hans. *Verlust der Mitte* (1948). Frankfurt, 1963.

¹¹ Srov. Wundt, Wilhelm. *Ethik I*. Leipzig, 1912, s. 284n.

A podobné heterogonie lze konstatovat právě s ohledem na můj případ, tj. na vývoj a proměny *sporu o smysl českých dějin* jako zvláštního řešení „české otázky“ v letech 1895–1989. Po výchozí, (1) víceméně „politologické“, v zásadě prvoplánové polemice k Masarykově knize *Česká otázka* (1895), kdy se ovšem nedoclenilo ani Masarykovo úsilí o znovunaplnění prostoru národních hodnot, vyprázdněného předchozím „rukopisným bojem“, ani Masarykovo hledání univerzálnějších, za mladočeský nacionalismus a liberalismus jdoucích představ o humanistických a občanských základech moderního češství, následoval před první světovou válkou (2) vlastní spor o smysl českých dějin mezi historiky Gollovy školy a – jak se tehdy říkalo – Masarykovou sektou. Masarykův výklad „české otázky“ jako uvědomělého a aktivního naplňování humanisticko-náboženského poslání české historie se přitom posunul ze sféry filosofie dějin a politiky do oblasti pragmatického dějepisceví a k otázkám kritérií vědeckosti historické práce. O něco později, (3) na konci dvacátých let, začala diskuse směřovat k problémům teorie a praxe historického poznání: k reflexi nesamozřejmosti historických faktů a k otázkám přechodu od zkušenosti k pojmům a noetické možnosti jejich zpracování do celistvějších konceptů. Na to pak záhy navázaly (4) kontroverze o důležitých metodologických i obsahových problémech periodizace českých dějin, aby se nakonec, (5) ve druhé polovině třicátých let, celá diskuse zklidnila v pokusech o shrnutí a spíše akademickou reflexi výsledků. Ovšem (6) skrytý problém, do jaké míry se Masarykův jednotný výklad národních dějin zdůrazňující jako východisko husitství a bratrskou humanitu, proměnil v jeden ze zakladatelských mýtů novodobého národa a pozdějšího československého státu (po druhé světové válce dokonce využitý Nejedlým i pro legitimizaci socialistické orientace), se vlastně nedořešil dodnes.

Každou z jednotlivých fází těchto diskusí je ale – vzdor heterogonickým posunům motivů, vnitřní nejednotě a intervencím nových kontextů – možné časově ohraničit, shrnout kolem jednoho těžiště a vykládat sice diskontinuitně, avšak přesto v perspektivě jisté vnitřní souvislosti: s ohledem na původ a společný problém i s ohledem na personifikace ideových, metodologických, případně také politických pozic a problémů. Poměrně zřetelné byly v tomto prvním období mezi léty 1895–1938 i boční linie sporu: diskuse (1) o národních tradicích (svatováclavské, cyrilometodějské, husitské, atp.), (2) o významu jednotlivých historických period (reformace, obrození, první republika atd.), (3) o kulturní a politické orientaci národa (patříme k Východu, k Západu, anebo jsme specifickou střední Evropou, nebo dokonce „mostem“ atp.). Nepochybně nejživější a nejrozsáhlejší asi byly pokusy (4) o formulování základních rysů národní povahy, což je problém, na který chtěl „českou otázku“ už v roce 1907 převést sociolog Emanuel Chalupný, protože se mu to zdálo být

nejen možností, jak lépe – než jak to předtím udělal sám Masaryk – naplnit původní Masarykovu sociologickou intenci jejího řešení a jak zároveň „zvědečtit“ její obsah, ale především: jak spojit „českou otázku“ s jinou představou „vzdělávání“ národa: totiž méně nábožensko-filosofickou a více vlasteneckou.

Podobná zjištění o vývoji české otázky implikují některé problémy, na které asi naráží všechny antologie. Jak ví zejména sociologové, ale i další společenší vědci, většinou není možné, abychom empiricky uchopili veškerost případů, o nichž se má vypovídat nebo které lze zprostředkovat. Většinou se potom postupuje tak, že se dělá jejich výběr, jehož principem je reprezentativnost, tj. typičnost, platnost a zástupnost,¹² principiálně postavená proti enumeracním požadavkům pozitivistické touhy po úplnosti. Antologické reprezentace znamenají takové reference o dějinách a událostech, o výkonech, a programech atp., které jsou sice selektivní, ale jejichž prostřednictvím jsou v nejrůznějších souvislostech a vztazích verbalizovány nebo vizualizovány autorovy intelektuální a emotivní vazby na dějiny, vývoj a proměny kultury i jeho vědění o „obsahu“ minulosti a jeho názory na mechanismy a formy, jimiž obsahy minulosti vstupují a mají vstupovat do přítomnosti a jak se v ní mají traktovat.¹³

Tomu podle mne odpovídá i otázka přirozené nasycenosti, takřkajíc významové hustoty výběru, kterým se základní téma antologie přibližuje potomnímu světu. V určitém okamžiku je totiž dosaženo stavu, kdy už prezentace dalších textů a jejich kontextování nemohou přispět ani k dynamice možných výkladů tématu nebo k objasnění původu jednotlivých kategorií a jejich vztahů, ani ke zprostředkování motivů a teorií, které prezentované texty původně nesly. Z tohoto hlediska bych antologie nepovažoval ani tak za nějaké „teoretické vzorkování“ (*theoretical sampling*) pro už zakotvené a završené teorie, ale ani za nějaký jednorázový „nákup“ u *Monsieur Bricolage* za účelem „bastlování“ na představě nového anebo alternativního celku.

Reprezentativnosti je podrobeno i *sémantické gesto*, smím-li zde použít starý termín Jana Mukařovského z jeho máchovských studií, to znamená autorový – jakkoli objektivně budovaný – princip volby, vyhodnocení, uspořádání a re/konstrukce smyslu daných prvků. V mém případě se něco podobného prakticky ukazovalo v diskusích, které následovaly po vydání druhého dílu antologie textů o smyslu českých dějin (1938–1989). Šlo v nich o to, co ve výboru je a nemuselo by být, a naopak o to, co v něm není a být by mělo, což jsou konkrétnosti sice zajímavé, ale nyní nikoli tak důležité jako právě samotný problém reprezentativnosti antologie ve vztahu k problému/tématu a jeho vývoji,

¹² Pojem historických reprezentací v poslední době znovu oživila Lenka Řezníková svou pozoruhodnou prací *Moderna & historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu devatenáctého a dvacátého století*. Praha: Libri, 2004.

¹³ Srov. k tomu cit. d., s. 23.

nemám-li přímo použít sporný obrat „vztahu antologie k realitě dějin“.

Zdá se mi totiž, že vytváření „antologické reprezentace“ by nakonec nemělo být ničím jiným než vytvářením „nedourčené teorie“ (*underdetermined theory*), totiž takové teorie, která sice vychází z určitých dat či souvislosti textů, ale nevyčerpává je zcela a sama jimi rovněž není zcela určena. Vše totiž může být vysvětleno také jinými teoriemi a mohou být také nalezeny odlišné (nebo i protichůdné) souvislosti.

To se mi zdá důležité připomenout kvůli nebezpečí, s nímž je tvorba každé antologie potenciálně spojena, že by totiž jejím prostřednictvím mohl být dodatečně re-konstruován, ba dokonce přímo konstituován nový celek, který vlastně nikdy neexistoval, anebo simulována silná kontinuita, která je ale spíše prezentisticky retrogradní než původní, a která slouží jako potvrzení přítomnosti, než aby vysvětlovala vývoj.¹⁴ Je proto důležité se ujistit, že v antologiích se jedná o zprostředkování, která se především týkají naší přítomnosti.

Interpretační potenciál „nedourčené teorie“ může stále znova a opakovane konstituovat smysl celku a držet jej otevřený, a to jak s ohledem na vnitřní souvislosti vybraných textů, tak navenek, směrem k respondentovi a „dějinám působení“, které, jak víme od Gadamerových dob, se mohou otevírat nejrůznějšími aktualizacím a shora zmiňovaným heterogenním posunům, jakkoli na druhé straně nikdy nemohou ztratit vztah ke svému východisku.¹⁵

¹⁴ Na teoreticko-metodologickou relevanci podobných úvah poukazoval s ohledem na svůj nominalistický konstruktivismus Max Weber, který zde tvoří fólii pro úvahy o problematice výběru. Situace extenzivní (kvantitativní) i intenzivní (kvalitativní) rozmanitostí skutečnosti, kdy všechny její prvky a složky, události a procesy spolu koexistují v nekonečném a o sobě nepřehledném vztahovém systému, jehož komplexnost není uchopitelná ani potenciálně (ve smyslu „absolutní pravdy“, k níž se postupně blížíme), ani aktuálně (třeba ideologickou nebo náboženskou decizí), ale vždy jen konstruovaná, se Maxi Weberovi zdála nejzřetelnější v případě věd o dějinách, společnosti a politice. Jako jediný možný a zároveň racionální prostředek pro zvládnutí nekonečnosti předmětu ve sféře těchto věd pak podle Webera (v návaznosti na badenské novokantovství) nastupují hodnoty: vyčleňování předmětu společenskovědního poznání (tj. v našem případě antologického zájmu) probíhá jako vztahování (vždy stejně chaotické) skutečnosti k hodnotám (tzv. *Wertbeziehung*; tento termín pochází od Heinricha Rickerta, u Webera ovšem nebyl spojován s představou nějakého nadhistoricky nebo dokonce absolutně platného řádu hodnot, ale naopak s vědomím jejich historických proměn), jež my sami a naše doba vyznáváme: „Do onoho chaosu vnáší řád pouze ta okolnost, že v každém případě má pro nás význam a je pro nás zajímavá vždy jen určitá část individuální skutečnosti, poněvadž jen ona je ve vztahu k hodnotovým ideám kultury, se kterými ke skutečnosti přistupujeme“ (Weber, Max. *Metodologie, sociologie, politika*. Praha: OIKUMENH, 1998, s. 33.) Jedná se tedy o jakési badatelské gesto, jímž se měl řešit podvojný problém, a sice – zaprvé – co se má nahlížet jako vědecky relevantní skutečnost – v naší souvislosti: jako antologicky reprezentativní text, a zadruhé, podle jakých principů, jakými procedurami má být tato vědecky relevantní skutečnost odfiltrována z onoho nekonečného a nepřehledného proudu historického dění (respektive následných textů). Principem byl (kulturní) význam, jež má nějaká událost (původní text) pro určitou (následující) dobu.

Mám-li zde extrapolovat Gadamerovu tezi o dějinách působení (*Wirkungsgeschichte*), samozřejmě riziko každého autora a editora každého výboru statí spočívá v tom, že čtenář jejich výkonu z mnoha přirozených důvodů (sociálních, historických, kulturních a také světonázorových a generačních) vlastně rozumí lépe než autor, který je vybral do antologie. Nejen proto, že je prakticky nemožné plně a věrně rekonstruovat původní úmysly a motivy autorů jednotlivých textů¹⁶ posléze zařazených do antologie (neboť ty jsou přístupné pouze prostřednictvím toho, co už bylo nějak zformulováno a předloženo publiku), ale zejména proto, že v každém čtení v důsledku proměn dob i každého předchozího výkladu se každý jednotlivý text nutně dostává do nových významových kontextů,¹⁷ a to jak pro tvůrce antologie, tak pro její čtenáře. A čtenář (a samozřejmě i recenzent) k cizímu textu přistupuje vždy z půdy jiné životní i intelektuální (a v některých složkách i přirozeně „bohatší“) zkušenosti, často s jiným zájmem a většinou i s odlišnou vnímavostí,¹⁸ ale především se znalostí následného vývoje, k němuž mezitím došlo, a se znalostí interpretací, které v jeho průběhu vznikly. Proto může čtenář předloženým textům rozumět plným právem jinak, vlastně jakoby „lépe“, a hlavně z nich vyčítat i to, o čem jejich autor sám třeba nevěděl, anebo co sám (a zase z důvodů kulturních, světonázorových či generačních) nebyl s to zachytit nebo zformulovat, i když se

¹⁵ Srov. k tomu např. Linde, Hans. *Sachdominanz in Sozialstrukturen*. Tübingen : Mohr, 1972. Nejde tedy o žádný „dogmatický interpretacionismus“, který údajně umožňuje, abychom vytvářeli teorie beze vztahu k jejich reálnému fundamentu, a proto poznávali svět jinak, než jaký je, jak se obává třeba tübingenský filosof Hans Krämer ve své nedávno vyšlé knize *Kritik der Hermeneutik. Interpretationsphilosophie und Realismus*, München, 2007.

¹⁶ H-G. Gadamer zdůrazňuje: „Onen *mens auctoris* není žádným vhodným měřítkem pro výklad nějakého uměleckého díla. Ba dokonce i řeči o dílu *o sobě*, odděleném od stále obnovované skutečnosti jeho zakoušení, nesou v sobě cosi abstraktního.“ (Gadamer, H-G. *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Bd. 2. Tübingen, 1986, s. 441).

¹⁷ Gadamer sám *dějiny působení* charakterizoval např. takto: „Ve zdánlivě bezprostřednosti, s níž se historické vědomí obrací k nějakému dílu nebo tradici, vždycky, byť nepoznaně či nekontrolovaně, hraje svou roli jiná možnost tázání. Jestliže se pokoušíme porozumět nějakému historickému jevu v určité historické distanci, celkově charakterizující naši hermeneutickou situaci, pak vždy podléháme působení *dějin působení*. Ty dopředu určují, co se pro nás ukazuje jako sporné a co jako předmět zkoumání, a my takřkajíc zapomínáme na polovinu toho, co je skutečné, ba dokonce zapomínáme na celou pravdu o onom jevu, jestliže jeho bezprostřední projev bereme jako pravdu veškerou. Ve zdánlivě naivitě našeho rozumění, jímž sledujeme měřítko srozumitelnosti, se ono jiné (*das Andere*) ukazuje natolik odlišně od vlastního (*das Eigene*), že se ke slovu vlastně nedostane ani jedno z nich. Historický objektivismus tím, že se odvolává na kritickou metodiku, zakrývá, že v zápletkách dějin působení stojí i historické vědomí samotné.“ (Gadamer, H-G. *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Bd. 1. Tübingen, 1986, s. 305–306).

¹⁸ Jen na okraj a jako příklad nejednoznačnosti dějin působení mého výběru i argumentace je zde možné uvést, že zatímco pro Martina C. Putnu („Poznámky na úplný okraj druhého dílu *Sporu o smysl českých dějin*“). In *Dějiny-teorie-kritika*, 1, 2007, s. 95–98) mám spon-

k nim třeba intencionálně přibližoval.¹⁹ Z tohoto hlediska vztahování k vlastní skutečnosti se každá interpretace může zdát vlastně stejně autentickou. Nehledě na svébytnost a samospád historických proměn estetických funkcí, norem a hodnot ve vývoji kulturních, světonázorových a politických přesvědčení, což je důležité zejména při výkladu textů historicky starších.

Tomu by se ovšem nemělo rozumět zjednodušujícím způsobem jako nějakému relativizačnímu principu nebo dokonce jako často kritizované postmoderní hodnotové neutralizaci: jen je tak do krajnosti a jako rozhodující zdůrazněn vývoj a proměny působení díla. Nemá to tedy znamenat ani sebeomlouvání autorů antologií, ani naopak zlehčování činností jejich kritiků a recenzentů, ale spíše jen upřesňování jejich komplementárnosti, případně jejich možného míjení. Antologie totiž vždycky předkládají konkrétní texty, nabízejí porozumění jejich souvislostem a dějinám působení těchto textů o sobě i v kontextech, ale samy se zároveň a navíc stávají součástí dějin vlastního působení. Nevím ovšem, je-li je to útěcha, anebo výzva.

Creating Heterogeneous Wholeness

Particularly with regard to the problems of Anthology as a genre

The subject of this paper “Creating heterogeneous wholeness” is the production of cultural and scientific anthologies. The main point of view is Loveoy’s history of ideas, which always shows the present thought as a combination of heterogeneous, often very old ideas. The author of this paper points out the ambiguity inherent in all anthologies: while their role is to offer an interpretation of the existing range of theories, it is also to provoke new interactions, complexes and continuities. This is both the great strength and great weakness of anthology, a genre which can either found a new paradigm (like R. Rorty’s anthology “The Linguistic Turn”), or exist without further influence.

tánně a podvědomě nejbliže ke stanoviskům proudu „(evangelicko) masarykovsko-demokratického“ (s. 96), třeba pro francouzského Masarykova biografa Alaina Soubigou jsem historik a sociolog „blízký katolickým kruhům“ (srov. Soubigou, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha–Litomyšl, 2004, s. 78–79). A ve veřejných diskusích s Jaroslavem Opatem jsem byl v souvislosti s formulací z prvního dílu, že už „před první světovou válkou bylo zřejmé, že vědecky a hlavně metodologicky ze sporu vyšla vítězně Gollova škola, že se její metodologický historismus ukázal silnější než Masarykův realismus smyslu“ (srov. Havelka 1995, cit. d., s. 27.) několikrát označen za současného hlavního Masarykova kritika a dezinterpreta. Dokonce se objevila nepravdivá denunziace, že je to proto, jelikož jsem příbuzný s protektorátním Jiřím Havelkou.

¹⁹ Z tohoto hlediska je tedy četba cizích textů vždycky zároveň výzvou k propátrávání vlastních stanovisek (a předsudků).